

УДК 711.4-122

Ю.І. Єгоров,

*ст. викладач, канд. арх.**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

ПРОБЛЕМИ І ЗАДАЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО - ЛАНДШАФТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНИХ МІСТ УКРАЇНИ

Анотація: у статті розглядаються проблеми і задачі дослідження архітектурно-ландшафтної організації історичних міст України з врахуванням їх специфіки та довгострокового сталого розвитку.

Ключові слова: проблеми і задачі, архітектурно-ландшафтна організація, історичні міста України.

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку України при активізації політичних, економічних процесів постала потреба розширення сфери планування та управління розвитком життєдіяльності, пошуку ефективних шляхів, а, отже, визначення, вдосконалення наукових основ. У першу чергу це стосується принципів організації та умов формування і розвитку історичних міст, їх архітектурно-ландшафтної складової.

В практиці проектування при розробці генеральних планів малих і середніх історичних міст необґрунтовано використовувалися підходи і рішення, властиві крупними містам. Спостерігалася тенденція значного завищення можливих темпів і масштабів їх зростання, використання не притаманних їм прийомів забудови. Це призвело до істотної втрати індивідуальності міст, до низки помилок у визначенні параметрів і напрямів територіального розвитку, завищення розмірів ділянок громадських центрів, площ, вулиць, транспортних розв'язок, перебільшення масштабів житлової забудови, істотної деформації набули співвідношення природних та урбанізованих територій, загострилася проблема цілісності архітектурно-ландшафтного середовища, архітектурно-культурної адресності, ідентичності й автентичності.

І тому сьогодні актуальною стає необхідність визначення нових засад, підходів, методів, проблем і задач дослідження, прогнозування, планування та проектування архітектурно – ландшафтної організації та розвитку історичних міст з урахуванням діючих умов та специфіки їх функціонування.

Аналіз публікації та мета дослідження. Аналіз наукових і проектних робіт з організації і розвитку історичних міст України виявив необхідність визначення пріоритетних проблем і задач дослідження, що охоплюють сферу формування архітектурно – ландшафтного середовища в цілому та його частин.

З наведеної тематики опубліковані дослідження Бархіна М.Г., Вечерського В.В., Дьоміна М.М., Ксеневича М.Я., Тімохіна В.О. [1-6] та інших.

Проведений аналіз стану наукових досліджень і практики розроблення й реалізації містобудівної документації та порівняння результатів із тенденціями архітектурно-ландшафтної історичних міст, дозволяє визначити зміст загальної проблемної ситуації. Поряд з використанням чинних загальних містобудівних методів і підходів щодо міст України взагалі, виникає необхідність уточнення містобудівної специфіки досліджуваних об'єктів для конкретизації задач архітектурно-ландшафтної організації історичних міст України у процесі їх планування, формування та розвитку. Стає очевидним, що методики архітектурно-ландшафтної організації історичних міст, які використовуються на практиці планування, проектування та забудови, повинні бути скориговані для врахування природно-кліматичних, пам'яток охоронних, ландшафтних, екологічних, інженерно-технічних, соціально-демографічних та інших умов; для зменшення збитків соціального, економічного та містобудівного складових. По суті, сьогодні триває процес містобудівного розвитку з неперспективним, науково необґрунтованим включенням адміністративно-директивних, комерційних методів і програм.

Тому метою статті є розробка проблем і задач дослідження архітектурно-ландшафтної організації і розвитку історичних міст України в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Протягом історичного періоду розвитку історичних міст України, особливо в ХХ ст., відбувалися процеси розміщення забудови без пошуку необхідного містобудівного обґрунтування архітектурно-містобудівних умов та будівних обмежень, адресної ідентичної й автентичної архітектури, що не відповідає унікальному ландшафту міст та їх історико-культурній спадщині, звідси спостерігаємо негативні, довгостроково дійсні, соціокультурні та екологічні наслідки. Подальший сучасний розвиток міст потребує нових сучасних перспективних підходів, де основними завданнями є, як відомо, екологізація, гуманізація та підвищення культурних якостей середовища. [1,3,6]. Отже, актуальною є потреба провести реконструкції територій з винесенням функцій, які не відповідають завданням архітектурно-ландшафтної організації середовища історичного міста (комунально-складські, захаращені, ті, що неефективно використовуються). На звільнених територіях необхідно вводити функції, які історично притаманні архітектурі цих територій з відповідною реорганізацією та реновацією природної складової.

Природний процес розвитку і вдосконалення, в тому числі і в сфері містобудування України, спонукає нас враховувати сучасні тенденції архітектурно-ландшафтної організації історичних міст, що й спостерігаємо в

розвинутих країнах світу. Це породжує нові якісні зрушення в свідомості, а, отже, й архітектурній науці, розширяючи й уточнюючи межі дослідження об'єктів проектування та управління, переходячи від рівня об'єктного до комплексів міста в цілому, до взаємопов'язаного містобудівною зовнішньою діяльністю рівня агломерації і внутрішньою — компонентів міста. Вказане потребує міжгалузевих досліджень. Такий сучасний підхід вимагає розгляду специфічної системи цілей і задач, у якій проблеми формування архітектурно-ландшафтної організації історичних міст повинні бути взаємоузгодженими з проблемами розвитку природи, суспільства та культури відповідно з їх системною ув'язкою та пріоритетністю.

Це особливо важливо у зв'язку з переходом на нові шляхи соціально-економічного, культурного розвитку України, визначені Конституцією України, Земельним кодексом України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про основи містобудування», «Про планування і забудову територій», «Про охорону культурної спадщини», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» та інші.

Панівним напрямом містобудівної політики упродовж майже цілого ХХ ст. стало нігілістичне заперечення архітектурно-ландшафтної складової попередніх епох, передусім системи архітектурних доміант – соборів, церков, дзвіниць, ратуш, – це було цілковито неприйнятним з ідеологічних міркувань. Наслідком стало безпрецедентне руйнування містобудівної композиції таких міст, як Кам'янець-Подільський, Переяслав, Путивль, Глухів, Новгород-Сіверський та інших. Показово те, що в першу чергу нищилися ті архітектурні об'єкти, які мали виразні риси національно-культурної своєрідності [2].

Не менш руйнівними виявилися зміни історично складеної розпланувальної системи: введення так званого укрупнення кварталів, розширення старих вулиць та прорізування нових через історичну забудову, поширення у 1970-х рр. принципу мікрорайонування з околиць на історичні середмістя. Порушилися взаємозв'язок та ієрархія семантично різних просторів: священних і профанних, головних і другорядних. Відбулося переакцентування містобудівної структури, але не як наслідок органічного розвитку, а як результат матеріалізації тимчасової політичної кон'юнктури [2].

В багатьох історичних містах масиви забудови радянської доби займають величезні площі на міській території. За композицією, масштабом, характером архітектурних форм вони не мають нічого спільного зі специфікою архітектури міста чи регіону. Якщо розглянути історичне місто як єдине ціле, то найхарактернішою рисою міського середовища слід визнати різкий, дисонансний контраст архітектурного устрою передмість і районів радянської забудови, відсутність цілісності та культурної спадкоємності архітектурно-

ландшафтного середовища. У цілому з експлуатацією багатоповерхових будинків у малих і середніх містах України виникають значні труднощі з подачею води, з утриманням ліфтового господарства, з проведенням ремонтних робіт на фасадах будинків тощо. Характерною ознакою цих мікрорайонів стала недостатня кількість об'єктів обслуговування, відсутність комплексного благоустрою та озеленення. Механічне впровадження багатоповерхової типової забудови не враховувало регіональних особливостей, місцевих традицій, природно-ландшафтних умов міста, не узгоджувалося з історичною забудовою, яка обумовлює необхідну адресну, різноманітну ідентичну забудову ділянок у зонах впливу пам'яток архітектури та їх комплексів і вимагає обмеження поверховості за умов візуального сприйняття, відповідного об'ємно-просторового вирішення, певного масштабу, деталізації тощо.

У наслідок недостатнього державного центрального та місцевого фінансування визначені генеральними планами історичних міст заходи щодо комплексності забудови, розвитку дорожнього будівництва і міського транспорту, а також інженерного обладнання міст виконувалися не повністю. Не було реалізовано значних потреб з поліпшення санітарного стану міст, їх повітряних і водних басейнів.

Аналіз наукових досліджень і практики проектування містобудівної діяльності показав, що містобудівні основи, методи та методики, які використовуються сьогодні, базуються, в основному, на врахуванні територіального розширення населених пунктів [1,3,6]. Вони не втілюють механізм внутрішнього забезпечення довгострокової архітектурно-ландшафтною організації історичного міста. Не забезпечується також належна ув'язка міста з рівнем приміської зони, району, області. Крім того, також має місце недостатнє врахування умов конкретних екологічних, ресурсних, ландшафтних та інших умов і обмежень. Отже законодавство України передбачає дбайливе ставлення до землі, раціональне її використання в усіх галузях господарства та містобудування, забезпечення сталого розвитку населених пунктів і регіонів.

Проблеми вдосконалення методики містобудівного структурування та поетапної довгострокової архітектурно-ландшафтною організації, що склалися на території історичного міста, у пропонованій статті розглядаються з точки зору взаємозв'язку форми та змісту процесів розвитку за допомогою засобів містобудівного моделювання та нормування.

Проблема архітектурно-ландшафтною організації територій історичного міста, відображаючи організаційно-просторовий аспект включає задачі визначення параметрів розміщення, в т. ч. розміри, конфігурацію, місцеположення, зонування та взаємозв'язки (цілого та частин) планувальних утворень із структурою історичних міст. Вирішення проблеми спирається на

аналіз природно-кліматичних, ландшафтних, пам'ятко-охоронних, інженерно-технічних і екологічних факторів і умов [4,5].

Зміст цієї проблеми складається з оцінки інтенсивності освоєння територій, в т.ч. ступенем освоєння територій міста та диференціації інтенсивності освоєння. Постановка цих задач включає аналіз характеру і кількості розміщених об'єктів, структуру капітальних вкладень, вибір номенклатури, визначення рівня загального обслуговування та інженерного облаштування.

Визначення задач пов'язано з вибором засобів розміщення, в т.ч. засобів і резервів для використання зараз і в перспективі, з визначенням мінімальних капіталовкладень у початковий період і з урахуванням збалансованості довгострокових і короткострокових перспективних вкладень у центральну, серединну і периферійну зони історичного міста. Постановка задач включає також процедуру дослідження містобудівних, екологічних, пам'яткоохоронних засобів, компенсуючи екологічно агресивний вплив промисловості та інших підприємств, що забруднюють навколишнє середовище, поряд з вимогами удосконалення їх технологій.

Вирішення задач передбачає збереження історико-культурної спадщини, що складається з комплексних досліджень стосовно врахування усіх архітектурно-містобудівних, історико-культурних та природних чинників. Головна умова — забезпечення їх комплексного і системного характеру у вивченні конкретного населеного місця з урахуванням фахових уявлень про зони, межі, параметри і режими тощо [2]. Виконання задачі включає три етапи історико-містобудівних досліджень та розробок: історико-архітектурного опорного плану, проекту зон охорони пам'яток, меж історичних ареалів, проекту створення заповідника, реконструкції, комплексної регенерації історичного ареалу.

Проблема збалансованості функціонального використання територій та управління, архітектурно-ландшафтною організації історичних міст відображає процесуально-часовий аспект, включає задачі вибору напряду територіального розвитку історичного міста на довгостроковий, середньостроковий і короткостроковий періоди. Це потребує обліку територій, енергії, води та інших ресурсів.

Задача розроблення механізмів керування та регулювання, в т.ч. механізму регулювання процесу перетворення (оновлення) архітектурно-ландшафтного середовища історичного міста повинна вирішуватися в контексті планування, проектування, будівництва та експлуатації, це повинно включати переорієнтацію чинної адміністративної системи районування міста на формування відповідних структурних утворень з урахуванням процесів як на

рівні міста, так і його функціонально-планувальних утворень, а також інших населених пунктів приміської території.

Проблема цілевизначення та нормування архітектурно-ландшафтної організації історичного міста відображає мотиваційно-інформаційний аспект та включає задачу визначення пріоритетів та черговості, в т.ч. пріоритетів з прогнозом наслідків поетапного перетворення історичних міст, їх планувальних перетворень і зони впливу в цілому. При цьому відбувається вибір пріоритетів із врахуванням протиріч інтенсивного розвитку при обмежених ресурсах на фоні критичного екологічного стану історичного міста, розробки нормативних засобів захисту життєвого середовища від агресивного впливу негативних техногенних процесів оточення, ефективного використання природних засобів екологічного захисту, пам'ятко-охоронної діяльності, новітніх безвідходних технологій, збереження сільськогосподарських угідь.

Постановка задачі розробки нормативних основ, в т.ч. містобудівних, повинна здійснюватися з урахуванням виявлених тенденцій і закономірностей об'єктних, містобудівних та агломераційних процесів, їх статистичного аналізу, найбільш стійких та малозмінних параметрів життєдіяльності людини та міського середовища, а також з урахуванням результатів експериментального проектування і прогнозування.

Задача формування бази даних, в т.ч. експериментальної перевірки методики, включає порівняльний аналіз статистичних даних поетапного розвитку та формування архітектурно-ландшафтної організації історичного міста в контексті приміської території за результатами аналізу альтернатив містобудівного розвитку. Це передбачає оцінку цих альтернатив і вибір пріоритетного напрямку заходів з перетворення складових частин і агломерацій в цілому на базі системи містобудівних нормативів, які регламентуються коротко-, середньо- та довгостроковими ресурсно-цільовими регулюваннями процесів [4,5 та ін.].

Висновок. Таким чином, переорієнтація практики наукового дослідження, прогнозування і проектування процесів архітектурно-ландшафтної організації історичного міста на його поетапний довгостроковий сталий розвиток в умовах, як внутрішньої взаємодії складових міста, так і впливу на приміську зону вимагає покладатися на відповідну класифікацію проблем і задач архітектурно-ландшафтної організації та функціонально-планувальний розвиток, враховуючи масштаб його формування, ресурс забезпечення, черговість, а також структурно-планувальне районування, архітектурно-композиційну організацію, пам'ятко-охоронну діяльність і резерви. Ця класифікація, яка включає необхідність дослідження факторів і умов, вимог та критеріїв, тенденцій і закономірностей, принципів розроблення

типології структури об'єкту, моделей і нормативної бази, є основою для створення методичної бази архітектурно – ландшафтної організації історичних міст, що довгостроково розвиваються в умовах економії ресурсів України.

Література

1. Бархин М.Г. Город, структура, композиция. - М.: Издательство «Наука», 1986. - 263с.
2. Вечерський В.В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць. – К.: НДІТІАМ, 2003. - 560с.
3. Дёмин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. - 185с.
4. Ксенович М.Я. Просторова організація і сталий розвиток міст – центрів (моделювання, нормування та методика на прикладі Донецька – Макіївки) – К.: НДПМістобудування, Вінниця: Тезис, 2001. - 160с.
5. Ксенович М.Я. Містобудівні основи сталого розвитку міста Києва – К.: Головкивархітектура, 2002. - 170с.
6. Тимохин В.А. Территориальный рост и планировочное развитие города. – К.: Будівельник, 1989. – 104 с.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы и задачи исследования архитектурно-ландшафтной организации исторических городов Украины с учетом их специфики и долгосрочного устойчивого развития.

Ключевые слова: проблемы и задачи, архитектурно-ландшафтная организация, исторические города Украины.

Abstract

The problems and challenges of architectural research - the landscape of historic towns of Ukraine in view of their specificity and long-term sustainable development.

Keywords: problems and challenges, architectural and landscape organization, historic cities of Ukraine.